

Kromych Grzegorz, Rabant Hubert. Przemiany polityczne w wybranych krajach Europy w latach 1985-1991 i ich wpływ na integrację kontynentu = The political changes in the years 1985-1991 in selected European countries and their impact on the integration of the continent. Journal of Education, Health and Sport. 2015;5(12):50-63. ISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.34882>
<http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/2015%3B5%2812%29%3A50-63>
<http://pbn.nauka.gov.pl/works/676006>
Formerly Journal of Health Sciences. ISSN 1429-9623 / 2300-665X. Archives 2011–2014
<http://journal.rsw.edu.pl/index.php/JHS/issue/archive>

Deklaracja.

Specyfika i zawartość merytoryczna czasopisma nie ulega zmianie.
Zgodnie z informacją MNIŚW z dnia 2 czerwca 2014 r., że w roku 2014 nie będzie przeprowadzana ocena czasopism naukowych; czasopismo o zmienionym tytule otrzymuje tyle samo punktów co na wykazie czasopism naukowych z dnia 31 grudnia 2014 r.

The journal has had 5 points in Ministry of Science and Higher Education of Poland parametric evaluation. Part B item 1089. (31.12.2014).

© The Author (s) 2015;

This article is published with open access at License Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland and Radom University in Radom, Poland Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 25.09.2015. Revised 25.10.2015. Accepted: 30.11.2015.

Przemiany polityczne w wybranych krajach Europy w latach 1985-1991 i ich wpływ na integrację kontynentu

The political changes in the years 1985-1991 in selected European countries and their impact on the integration of the continent

Kromych Grzegorz, Rabant Hubert

Instytut Geografii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Streszczenie: Artykuł omawia przemiany polityczne w Europie w latach 1989-1991. Do analizy wybrane zostały trzy kraje: byłe ZSRR, Polska oraz Niemcy. Wskazano najważniejsze wydarzenia polityczne, które umożliwiły demokratyzację tego obszaru. Omówiony zostały także wpływ tych przemian na możliwości integracji europejskiej.

Abstract: The article discusses the political changes in Europe in the years 1985-1991. Three countries: the former Soviet Union, Poland and Germany were selected to the analysis. There were pointed the main political events that enabled to the democratization process of the area. Also the impact of these changes on the European integration was discussed.

Słowa kluczowe: przemiany polityczne, Europa, integracja Europy.

Keywords: political changes, Europe, the European integration.

Wstęp

Okres przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w Europie wschodniej to czas głębokich przemian politycznych i gospodarczych. Przyczyniły się one do zmian w stosunkach międzynarodowych nie tylko na kontynencie ale i na całym świecie. W wyniku procesu demokratyzacji państw byłego bloku wschodniego pojawiła się możliwość zjednoczenia całej Europy. Celem niniejszej analiza jest charakterystyka dynamiki przemian politycznych w wybranych państwach europejskich oraz wpływu, jaki wywarły na integrację kontynentu. Istotnym jest również określenie, czy jakiegokolwiek zmiany byłyby możliwe bez tych zapoczątkowanych w Związku Radzieckim oraz wpływu wydarzeń w Polsce na dynamikę przemian w pozostałych krajach, także integracji dwóch państw niemieckich.

Dominującą metodą badań była analiza literatury, porównywanie spojrzeń różnych autorów na ten sam temat. Metoda ta umożliwiła także usystematyzowanie badanych zagadnień.

Na temat przemian politycznych oraz integracji europejskiej powstała bogata literatura. Szczególnie dotyczy to przekształceń systemu komunistycznego w Związku Radzieckim. O przebiegu „pierestrojki” pod względem gospodarczym oraz politycznym, a także o kształtowaniu się nowego systemu Federacji Rosyjskiej pisał W. Marciniak (2001)¹, z kolei J. Smaga (1992)² skupia się na całej historii ZSRR. Prawny i instytucjonalny aspekt przemian charakteryzuje A. Czajowski (2001)³ opisując poszczególne wybory oraz zakres kompetencji organów władzy zarówno w Związku Radzieckim, jak i Rosji.

Obszerna literatura dotyczy także transformacji ustrojowej w Polsce rozpoczętej w roku 1989. Obrady Okrągłego Stołu szczegółowej analizie poddała P. Codogni (2009)⁴. Procesem zmiany ustrojowej w Polsce zajął się A. Dudek (2007)⁵. Przedstawił on sytuację pogrążonego w kryzysie państwa, dążenie społeczeństwa do wolności, a także znaczenie uzyskanych przy Okrągłym Stole porozumień. Natomiast szczegółowych informacji o wyborach czerwcowych 1989 roku dostarczył A. Czubiński (2000).⁶

Proces Zjednoczenia Niemiec omówiony został przez E. Cziomera (2006)⁷, zanalizował on przemiany polityczne w NRD oraz problemy w scalaniu dwóch państw niemieckich i ich gospodarczym zrównywaniu. Z kolei A. Centkowska (2005)⁸ w większym stopniu skoncentrowała się na zagadnieniach trudności społecznych i mentalnych zjednoczenia. Na temat ten z innej perspektywy pozwoliła spojrzeć pozycja H. Teltschika (1992)⁹, który będąc doradcą kanclerza RFN Helmuta Kohla, precyzyjnie opisał każdy dzień od upadku muru berlińskiego do faktycznego Zjednoczenia Niemiec.

Bardzo bogata jest także literatura na temat integracji europejskiej pod koniec XX oraz na początku XXI wieku. Informacji o historii Unii Europejskiej dostarczyli J. Łaptos, W. Prażuch i A. Pytlarz (2003)¹⁰, którzy skomentowali reakcje państw zachodnich na wydarzenia w Europie Wschodniej, a w szczególności trudności włączenia do Wspólnoty NRD. Kwestię rozszerzenia UE o 10 krajów postkomunistycznych w 2004 r. szeroko omówił A. Mayhew (2002)¹¹. Istotę rozwoju Wspólnoty, a także jej stosunki z innymi krajami europejskimi pomogli zrozumieć J. Pinder i S. Usherwood (2009)¹². Zagadnienie stosunków Unii Europejskiej z Rosją, podjęli bardzo obszernie A. Stępień-Kuczyńska i A. Słowikowski (2008)¹³. Opiszem politycznej historii kontynentu europejskiego zajął się obszernie S. Otok (2004)¹⁴.

¹ Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, ARCANA, Kraków.

² Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek imperium ZSRR 1917-1991*, Wydawnictwo Znak, Kraków.

³ Czajowski A., 2001, *Demokratyzacja Rosji w latach 1987-1999*, Atla 2, Wrocław.

⁴ Codogni P., 2009, *Okrągły stół, czyli Polski Rubikon*, Prószyński i S-ka, Warszawa.

⁵ Dudek A., 2007, *Historia polityczna Polski 1989-2005*, ARCANA, Kraków.

⁶ Czubiński A., 2000, *Historia Polski XX wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.

⁷ Cziomer E., 2006, *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*, Neriton, Warszawa.

⁸ Centkowska A., 2005, *Mur berliński. Od podziału do jedności Niemiec*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

⁹ Teltschik H., 1992, *329 dni: zjednoczenie Niemiec w zapiskach doradcy kanclerza*, Panda, Warszawa.

¹⁰ Łaptos J., Prażuch W., Pytlarz A., 2003, *Historia Unii Europejskiej*, Albatros, Kraków.

¹¹ Mayhew A.; tł. B. Gliška, K. Półgrabia, 2002, *Rozszerzenie Unii Europejskiej: analiza negocjacji akcesyjnych z państwami kandydującymi z Europy Środkowej i Wschodniej*, Departament Komunikacji Społecznej i Informacji Europejskiej, Warszawa.

¹² Pinder J., Usherwood S.; tł. J. Sawicki, 2009, *Unia Europejska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

¹³ Stępień-Kuczyńska A., Słowikowski A., 2008, *Unia Europejska a państwa Europy Wschodniej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.

¹⁴ Otok S., 2004, *Geografia polityczna*, PWN, Warszawa.

Przemiany polityczne w wybranych krajach Europy

Związek Radziecki

Związek Radziecki umacniał swą potęgę przez kilka dziesięcioleci XX w. Skutecznie utrzymywał kraje Bloku Wschodniego w strefie wpływów oraz rywalizował ze Stanami Zjednoczonymi o gospodarczą i militarną dominację w świecie. Jednocześnie wewnątrz tym potężnym krajem targały poważne problemy, jak kryzys gospodarczy i polityczny czy korupcja. Mechanizmy obowiązujące w ZSRR zaczynały się wyczerpywać co uświadamiało sobie coraz więcej czołowych członków radzieckiej partii. Podczas rozmowy dwóch z nich w 1984 r. Eduard Szewardnadze skierował do Michaiła Gorbaczowa znamienne słowa: *Wszystko przegniło. Konieczne są zmiany*¹⁵. Ten drugi w bardzo krótkim czasie odegrał główną rolę w procesie przemian wewnętrznych określanych jako *pieriestrojka* (przebudowa). Pojęcie to, obok słów *glasnost* (jawność, otwartość) i *uskorienie* (przyspieszenie), padło po raz pierwszy podczas plenum KC KPZR (Komitet Centralny, Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego) w 1985 r.¹⁶

Gorbaczow podczas swoich rządów jako I sekretarz KC KPZR zaczął wprowadzać reformy, które napotykały jednak na różne trudności w realizacji. Często spotykały się z brakiem zdrowego rozsądku czy wręcz groteskowym postępowaniem. Od lat 70. zaczęto dostrzegać zjawisko degradacji wsi oraz depopulacji. W 1989 r. KC partii poinformowało o utraceniu w ostatnim okresie 25 milionów hektarów ziem uprawnych¹⁷. Podobnie wyglądała sytuacja w przemyśle. Brak zjawiska bezrobocia w rzeczywistości oznaczał wykonywanie przez wielu ludzi pracy przeznaczonej dla jednej osoby. Straty spowodowane niegospodarnością liczone w miliardach rubli¹⁸.

Pieriestrojka zakładała transformację gospodarki na rzecz przemysłu maszynowego. Postanowiono gwałtownie zwiększyć rozmiary inwestycji, by przyspieszyć postęp naukowo-techniczny. Efekt był jednak odwrotny do zamierzonego – gospodarka na nowo zaczęła pogrążać się w zastoju. Szybko rosły wydatki na cele wojskowe osiągając w szczytowym momencie horrendalną wartość 20 % PKB¹⁹. Permanentnie powiększał się także deficyt budżetowy.

Reformy polityczne zapoczątkowano na przełomie lat 1988/1989. Wówczas proces demokratyzacji nabrał radykalnego charakteru²⁰. Zapowiedzią zmian była XIX konferencja KPZR, która odbyła się latem 1988 r. Porównując ją z poprzednim zjazdem można dostrzec diametralną ewolucję²¹. Gorbaczow przestał wierzyć w możliwość odbudowy państwa pod rządami partyjnej nomenklatury. W przemówieniu inauguracyjnym obrady otwarcie mówił o rozmiarach kryzysu, stagnacji, zacofania. Podsumowując obrady konferencji zapowiedziano m.in. powstanie Zjazdu Delegatów Ludowych czy wprowadzenie trójpodziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą.

Istotny wpływ na system państwowy miała reforma konstytucyjna w latach 1988-89. Właśnie ona przewidywała wybory do Zjazdu Deputowanych Ludowych, które nie były już tylko formalnym głosowaniem, pozwolono na swobodne dokonywanie decyzji przez obywateli. W efekcie wielkie zwycięstwo odniósł Borys Jelcyn, który będąc opozycjonistą Gorbaczowa, zdobył 90 % głosów w stolicy²².

¹⁵ Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, ARCANA, Kraków, s. 102.

¹⁶ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek imperium. ZSRR 1917-1991*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 308.

¹⁷ Ibidem, s. 322.

¹⁸ Ibidem, s. 325.

¹⁹ Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium...*, ARCANA, Kraków, s. 106.

²⁰ Ibidem, s. 126.

²¹ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek...*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 316.

²² Ibidem, s. 317.

Wprowadzenie pewnych demokratycznych zmian w systemie nieodwracalnie wpłynęło na społeczeństwo. Powszechnie zaczęły powstawać nieformalne organizacje i kluby dyskusyjne. Na scenie politycznej znaczącą rolę odegrał Ruch *Demokratyczna Rosja*. Skupiał on wiele liberalnych partii. Kolejne zwycięstwo stało się udziałem Borysa Jelcyna – został przewodniczącym Rady Najwyższej. Przyjęto deklarację suwerenności Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RSFRS). W wyborach prezydenckich 12 czerwca 1991 r. przy stosunkowo wysokiej frekwencji – 74,66 % - z odsetkiem 57,3 % zwyciężył Jelcyn²³. Należał do zwolenników demokracji pluralistycznej²⁴, jako prezydent zdecydował o wyprowadzeniu organizacji KPZR z zakładów pracy. Dezintegracja partii postępowała bardzo szybko.

Obok ewolucji politycznej dokonywały się także zmiany cywilizacyjne. Przeciętnemu obywatelowi, żyjącemu przez wiele lat pod naciskiem propagandy sukcesu, trudno było przyjąć do wiadomości ogromne zacofanie kraju. Podobnie niełatwe stało się zrozumienie, że komunizm nie wniósł do cywilizacji właściwie żadnych wartości²⁵.

Za kres *pieriestrojki* uznaje się wydarzenia z sierpnia 1991 r., nazywane puczem. Przedstawiciele władzy komunistycznej podjęli ostatnią próbę ratowania swych wpływów²⁶. W tym celu, 19 czerwca wprowadzono w Moskwie stan wyjątkowy. Gorbaczow przebywał wówczas w swojej letniej rezydencji na Krymie. Władzę przejął Państwowy Komitet Stanu Wyjątkowego, a na ulice wyprowadzono siły zbrojne. W rzeczywistości był to jednak tylko pokaz siły, a wprowadzenie stanu wyjątkowego zakończyło się porażką. Wydarzenia z dni 19-21 sierpnia wprowadziły wśród komunistów zamęt oraz faktycznie przyspieszyły proces rekonstrukcji elity rządzącej²⁷.

Istnienie pozakonstytucyjnego organu władzy spowodowało powstanie stanu dwuwładzy. Borys Jelcyn nadal był legalnie wybranym prezydentem. Nomenklatura partyjna została postawiona przed koniecznością wyboru pomiędzy dwoma ośrodkami władzy. Ten krótki okres przyniósł przede wszystkim destrukcję organów władzy centralnej, a wiele ich funkcji przejęły władze Rosji. Dodatkowo Jelcyn, wydając odpowiednie dekrety, stworzył polityczno-prawne podstawy silnej władzy prezydenckiej.

Ostatecznie aresztowano członków Państwowego Komitetu Stanu Wyjątkowego. Bardzo szybko, bo 23 sierpnia Jelcyn wydał dekret zawieszający Komunistyczną Partię RSFRS. Zaskoczony Gorbaczow ustąpił ze stanowiska sekretarza generalnego, a następnego dnia sam rozwiązał się Komitet Centralny KPZR. Ostateczny dekret o rozwiązaniu obu partii komunistycznych został wydany 6 listopada 1991 r.

Michaił Gorbaczow podjął jeszcze próbę uratowania jednolitego państwa²⁸. Przygotował plan, wspólnie z przywódcami 9 republik, utworzenia Związku Suwerennych Państw na zasadach konfederacji. Podpisano umowę o Wspólnocie Gospodarczej. Problem stanowił jednak fakt, że nie istniał już rząd Związku Sowieckiego, nowy utworzono natomiast na początku listopada w Rosji. Gorbaczow starał się jeszcze ratować swoją koncepcję, jednak na uroczystość podpisania układu związkowego nie przybyli przedstawiciele Ukrainy. Porozumienie bez tego dużego kraju nie miałyby racji bytu²⁹, ponieważ Ukraina była gospodarczą potęgą ZSRR. Jej wkład do wspólnego dochodu narodowego oscylował w granicach 25 %³⁰. Kres planów Gorbaczowa stanowiły wybory na Ukrainie z 1 grudnia

²³ Czajowski A., 2001, *Demokratyzacja...*, Atla 2, Wrocław, s. 242.

²⁴ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek...*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 319.

²⁵ Ibidem, s. 333.

²⁶ Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium...*, ARCANA, Kraków, s. 147.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek...*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 388.

²⁹ Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium...*, ARCANA, Kraków, s. 183.

³⁰ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek...*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 388.

1991 r.³¹. Zdecydowana większość obywateli opowiedziała się za pełną niepodległością, a na prezydenta wybrano Leonida Krawczuka. W efekcie, 8 grudnia 1991 r. w Wiskulach w Puszczy Białowieskiej (na Białorusi) doszło do spotkania przywódców trzech państw: Rosji, Ukrainy i Białorusi – Borysa Jelcyna, Leonida Krawczuka oraz Stanisława Szuszkiewicza. Powołano na nim do życia Wspólnotę Niepodległych Państw. Dokument ten zaczynał się od historycznych słów: *My, Republika Białoruś, Federacja Rosyjska (RSFRS), Ukraina, jako państwa założycielskie Związku SRS, które podpisały Układ Związkowy 1922 r. (...) konstatuujemy, że Związek SRS jako podmiot prawa międzynarodowego i jako rzeczywistość geopolityczna, przerywa swoje istnienie*³². Po kilku dniach Związek Sowiecki został ostatecznie rozwiązany decyzjami poszczególnych państw założycielskich.

Z biegiem wydarzeń długo nie mógł pogodzić się Gorbaczow. Dopiero 25 grudnia ustąpił ze stanowiska Prezydenta Związku Sowieckiego. Dzień później druga izba sowieckiego parlamentu – Rada Republik przyjęła deklarację, która stwierdzała, że imperium to przestaje istnieć jako państwo i jako podmiot prawa międzynarodowego. Formalnie za kres Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich uznaje się drugi dzień świąt Bożego Narodzenia – 26 grudnia 1991 r.³³.

Związek Radziecki rozpadał się w dość osobliwy sposób. Pozornie potężne imperium dławione było przez gigantyczny kryzys ekonomiczny oraz konflikty wewnętrzne spowodowane jego wielonarodowym charakterem. Pod względem politycznym okres *perestrojki* przyczynił się do upadku systemu komunistycznego. Największe zasługi na tym polu położył Michaił Gorbaczow, choć jego zamiary były inne – głęboko wierzył w marksizm i starał się zreorganizować kraj pod rządami nomenklatury³⁴. Ideologia ZSRR okazała się jednak bezradna wobec wyzwań XX wieku. Ten wieloaspektowy wymiar upadku ZSRR oraz działania reformatorów, głównie Gorbaczowa, sprawiają, że *komunizm będzie głównie wspomniany jako najbardziej zdumiewająca polityczna i intelektualna aberracja dwudziestego wieku*³⁵.

Polska

Procesy przemian wewnętrznych w ZSRR rozpoczęte w 1985 r., a związane z dojściem do władzy Michaiła Gorbaczowa, umożliwiły ewolucje polityczne także w Polsce. Z ekspertyz opracowanych w Związku Radzieckim na początku 1989 r. wynika jasno, że Kreml godził się na zmiany w Polsce i innych państwach bloku³⁶. Nie zamierzano rzecz jasna rezygnować z wpływów w Europie Środkowej, lecz uznano, że nie musi to być tożsame z utrzymywaniem komunistycznych reżimów. Kierownictwo PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza) podchodziło do tych zmian ostrożnie. Z czasem jednak nastąpiła sekwencja wydarzeń wewnątrz kraju, które miały decydujący wpływ na przemiany polityczne w Polsce.

Na wydarzenia 1989 roku istotny wpływ wywarła sytuacja z początku lat 80. Pogarszające się nastroje społeczne oraz rosnąca autonomia NSZZ „Solidarność”, doprowadziły do zdecydowanej reakcji władzy. Na terenie całej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 13 grudnia 1981 r. wprowadzono stan wojenny. Został on zniesiony 22 lipca 1983 r. i pozwolił rządzącym umocnić w pewnym stopniu swoją pozycję. W 1986 r. X zjazd PZPR wprowadził pięcioletnią politykę „normalizacji”, która miała zwiększyć akceptację społeczną dla reżimu. Jednakże na przełomie 1986 i 1987 r. nastroje ludności zaczęły się pogarszać. Doradcy sugerowali gen. Jaruzelskiemu, aby *stanął na czele niezadowolenia i ostro zganil*

³¹ Ibidem.

³² Marciniak W., 2001, *Rozgrabione imperium...*, ARCANA, Kraków, s. 185.

³³ Ibidem, s. 188.

³⁴ Smaga J., 1992, *Narodziny i upadek...*, Wydawnictwo Znak, Kraków, s. 396.

³⁵ Ibidem, s. 398.

³⁶ Ibidem, s. 12.

złą, ślamazarną, niekonsekwentną dotychczasową realizację polityki, którą wytyczała partia³⁷. Zamiast zmian ekonomicznych zdecydowano się jednak na publiczną debatę, a następnie populistyczne referendum, w którym pytano o uzdrowienie gospodarki i proces demokratyzacji. Okazało się ono jednak wyraźną porażką władzy.

Pod koniec 1987 r. ekipa Jaruzelskiego zaczęła realizować nowy scenariusz³⁸. Planowano podzielić się częścią władzy z umiarkowaną opozycją i na nią przerzucić odpowiedzialność za przyszłe, niepopularne decyzje gospodarcze. Dialog był jednak trudny do osiągnięcia. Zapalnikiem, którego potrzebowano stał się strajk pracowników komunikacji miejskiej w Bydgoszczy³⁹, rozpoczęty 25 kwietnia 1988 r. Następne protesty wybuchły w krakowskiej Hucie im. Lenina (spacyfikowany przez ZOMO w nocy z 4 na 5 maja), w Hucie Stalowa Wola oraz w Stoczni Gdańskiej. Po brutalnej akcji milicji rozmowy zawieszono. Niedługo po tym rozpoczęła się kolejna fala strajków, obejmując kopalnie oraz ponownie stocznię w Gdańsku. Opozycja domagała się legalizacji NSZZ „Solidarność”. Przedstawiono to w oświadczeniu, które 25 sierpnia złożył Lech Wałęsa. Gen. Czesław Kiszczak odpowiedział na to propozycją *odbycia w możliwie najszybszym czasie spotkania z przedstawicielami różnorodnych środowisk społecznych i pracowniczych. Mogłoby ono przybrać formę okrągłego stołu*⁴⁰.

Jako pierwszy terminu „Okrągły Stół” użył gen. Jaruzelski podczas VII Plenum KC PZPR w czerwcu 1988 r.⁴¹. Mówił wówczas o konieczności otwartej dyskusji różnych środowisk. Pierwsze spotkanie Wałęsy z gen. Kiszczakiem nastąpiło 31 sierpnia 1988 r. w warszawskiej willi MSW przy ul. Zawrat. Kolejne rozmowy, ze względu na zwiększoną liczbę uczestników, przeniesiono do ośrodka MSW w podwarszawskiej Magdalence. Rozbieżności w programach obu stron były bardzo duże. Dopiero spotkanie na osobności między Kiszczakiem a Wałęsą i Mazowieckim doprowadziło do złagodzenia stanowiska opozycji. Postanowiono poczekać na oczekiwane odwołanie rządu Zbigniewa Messnera.

Ostatecznie do przełamania impasu w rozmowach przyczynił się nieoczekiwanie przewodniczący OPZZ Alfred Miodowicz⁴². Zagorzały przeciwnik „Solidarności” zaproponował Wałęsie debatę telewizyjną, którą wyraźnie przegrał okazując się znacznie gorszym polemistą. Miodowicza krytycznie ocenił sam gen. Kiszczak. W efekcie PZPR podczas X Plenum przedstawiło koncepcję ugody z opozycją. Istotne znaczenie miało także utworzenie 18 grudnia Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność”⁴³. Zwiększał on skuteczność dialogu z władzami. Podczas spotkania Wałęsy z gen. Kiszczakiem 27 stycznia 1989 r. ustalono wszystkie kwestie dotyczące obrad „Okrągłego Stołu”.

Obrady rozpoczęły się 6 lutego 1989 r. w Sali Kolumnowej Pałacu Namiestnikowskiego przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Zasiadło do nich 29 reprezentantów strony koalicyjno-rządowej, którym przewodniczył gen. Kiszczak oraz 26 przedstawicieli strony solidarnościowo-opozycyjnej pod przewodnictwem Lecha Wałęsy, a także trzech reprezentantów Kościoła⁴⁴. Na wstępie gen. Kiszczak kurtuazyjnie docenił znaczenie strony opozycyjnej mówiąc: *Wszyscy zaś odpowiadamy za Polskę, która będzie – i to jest podstawowe przesłanie naszego dzisiejszego spotkania*⁴⁵. Wałęsa z kolei zwrócił uwagę na trudną sytuację społeczeństwa polskiego. Jednocześnie był świadom, że

³⁷ Ibidem, s. 13.

³⁸ Ibidem, s. 15.

³⁹ Idem, 2007, *Historia...*, ARCANA, Kraków, s.15.

⁴⁰ Idem, 2004, *Pierwsze lata...*, ARCANA, Kraków, s. 21.

⁴¹ Ibidem, s. 20.

⁴² Ibidem, s. 28.

⁴³ Ibidem, s. 30.

⁴⁴ Codogni P., 2009, *Okrągły stół, czyli Polski Rubikon*, Prószyński i S-ka, Warszawa, s. 173.

⁴⁵ Ibidem, s. 175.

rozpoczęcie rozmów nie oznacza jeszcze ich pomyślnego zakończenia. W przemówieniu dobitnie podkreślił, że absolutną podstawą wszelkich reform winno być przywrócenie pluralizmu związkowego i uznanie Związku „Solidarność”. Następnie głos zabrał przewodniczący OPZZ Alfred Miodowicz. Jego wystąpienie okazało się dużym zaskoczeniem dla władzy⁴⁶. Miodowicz zdystansował się do rządzących. Uwypuklił podział na „ludzi pracy” oraz na władze, które obawiają się społeczeństwa. Wyraził także poparcie dla przeprowadzenia w pełni demokratycznych wyborów. Za swoje postępowanie został skrytykowany przez stronę koalicyjno rządową.

Rzeczywiste negocjacje, rozpoczęte 8 lutego, prowadzono w różnych salach. Obradowano w trzech głównych zespołach roboczych⁴⁷: ds. gospodarki i polityki społecznej, ds. reform politycznych oraz ds. pluralizmu związkowego. Jednak najważniejsze decyzje zapadały poza tymi strukturami, w poufnych rozmowach toczonych przede wszystkim w ośrodku MSW w Magdalence. Wpływ na postawę swojej delegacji – głównie przez konsultacje telefoniczne – miał gen. Jaruzelski, mimo że w samych rozmowach nie uczestniczył. Najostrejsze spory wywoływały trzy sprawy: ordynacja wyborcza, relacja między Sejmem i Senatem oraz kompetencje prezydenta. Opozycja od początku godziła się na niedemokratyczne wybory. Domagała się jednak, by kolejna elekcja była już w pełni wolna. Władza natomiast starała się uzyskać wpływ na to, jakie konkretnie osoby z opozycji zasiądą w parlamencie.

Przełomową propozycję złożył Aleksander Kwaśniewski podczas obrad w Magdalence⁴⁸. Przedstawił plan, niezgodniony wcześniej z gen. Jaruzelskim, by wybory do Senatu były całkowicie wolne. Druga strona oczywiście szybko na to przystała. W ramach konsensusu zgodzono się na mniej korzystny podział miejsc w Sejmie w proporcji 65:35. Ponadto rozkład mandatów na okręgi wyborcze był nieproporcjonalny – po dwóch senatorów z każdego województwa. Faworyzowało to małe, rolnicze jednostki, gdzie władze oczekiwały zwycięstwa.

Kolejną ważną sprawą było określenie większości, jaką Sejm będzie mógł odrzucać weto senackie. Rządzący upierali się przy większości 3/5, ponieważ mieli zagwarantowane głosy 65 % posłów. Opozycja postulowała większość 2/3, która ostatecznie została przeforsowana. Odbyło się to jednak kosztem ustępstw w kwestii uprawnień prezydenta. Ustalono, że będzie on wybierany przez Zgromadzenie Narodowe na 6-letnią kadencję. Posiadać miał prawo weta ustawodawczego oraz rozwiązywania parlamentu w przypadku niepowołania rządu w okresie 3 miesięcy. Stawał się również zwierzchnikiem sił zbrojnych. Bez większych problemów osiągnięto zgodę na legalizację „Solidarności”, która nastąpiła 17 kwietnia 1989 r. Strona koalicyjna deklarowała zajęcie się sprawą osób represjonowanych w okresie stanu wojennego.

Zainteresowanie społeczeństwa obradami było jednak umiarkowane⁴⁹. Dodatkowo pogarszające się nastroje obywateli przejawiały się w nasilających się strajkach. Dochodziło do wielu demonstracji studenckich. Ostatecznie przewyciężono wszelkie uprzedzenia, w czym wielką rolę odegrali przedstawiciele Kościoła⁵⁰. Obrady zakończono 5 kwietnia, a dwa dni później podpisano porozumienie. Rada Państwa wkrótce ogłosiła terminy wyborów: 4 i 18 czerwca. Wybierano 460 posłów oraz 100 senatorów. I tura wyborów okazała się niekwestionowanym zwycięstwem opozycji, która uzyskała 92 na 100 mandatów senatorskich oraz 160 spośród 161 przyznanych mandatów poselskich. Udana dla niej była także II tura, choć frekwencja wyniosła wówczas zaledwie 25 %. Komitet Obywatelski

---

⁴⁶ Ibidem, s. 177.

⁴⁷ Dudek A., 2007, *Historia...*, ARCANA, Kraków, s. 21.

⁴⁸ Ibidem, s. 23.

⁴⁹ Dudek A., 2004, *Pierwsze lata...*, ARCANA, Kraków, s. 39.

⁵⁰ Codogni P., 2009, *Okrągły stół...*, Prószyński i S-ka, Warszawa, s. 194.

łącznie uzyskał 99 mandatów senatorskich i 161 poselskich. PZPR nie była zdolna do utworzenia rządu. Przyjęto zatem propozycję utworzenia koalicji z „Solidarnością”. Na stanowisko premiera został powołany Tadeusz Mazowiecki, który w krótkim czasie skompletował rząd. Przeprowadzono szereg podstawowych reform oraz zmieniono ustrój polityczny i nazwę państwa z Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na Rzeczpospolita Polska. Na urząd prezydenta wybrano, zgodnie z ustaleniami, gen. Jaruzelskiego, który został jednak usunięty przed końcem kadencji. W 1990 r. odbyły się demokratyczne wybory prezydenckie, wygrane przez Lecha Wałęsę.

Okrągły Stół to wydarzenie do dziś budzące kontrowersje⁵¹. Jego przeciwnicy uważają te obrady za zdradę narodową. Oponenti zarzucają, że do rozmów zasiedli tylko przedstawiciele najsilniejszego nurtu opozycji. Wydarzenie to zostało w dodatku zdeprecjonowane w Europie i utonęło nieco w blasku obalenia Muru berlińskiego. Brak rewolucji w Polsce spowodował natomiast niezauważalne wręcz zniszczenie poprzedniego systemu. Sukces osiągnięty przy Okrągłym stole nie był planowany⁵². Opozycja nie spodziewała się tak szybkiego przejścia władzy, a komuniści wcale nie zamierzali się nią dzielić. Mimo wielu krytycznych opinii, podjęcie rozmów należy ocenić pozytywnie. Nawiązanie dialogu ze zniechęconą władzą pozwoliło na bezkrwawą zmianę systemu i stało się bodźcem dla innych krajów Europy.

Niemcy

Najwymowniejszym symbolem podzielonej po II wojnie światowej Europy stał się Mur Berliński. Jego budowę rozpoczęto w nocy z 12 na 13 sierpnia 1961 r. decyzją przywódców państw Układu Warszawskiego. Miał być odpowiedzią na rosnącą falę uciekinierów emigrujących z NRD na Zachód. Mur oddzielał Berlin Zachodni od Berlina Wschodniego na długości 43 km, a łącznie liczył 165 km⁵³. W czasie istnienia muru próbę ucieczki podjęło ok. 23 tys. osób, a śmierć na granicy poniosły 733 osoby⁵⁴.

Wzajemna izolacja obu państw niemieckich oraz dysproporcje między nimi narastały. Władze NRD nie zamierzały iść drogą Michaiła Gorbaczowa w ZSRR i przeprowadzać jakichkolwiek zmian. Polskę z kolei uważano za kraj pochłonięty kontrrewolucją i wyrażano gotowość do przyścia jej z pomocą. Także opozycja NRD-owska nie była zbyt silna. Składała się z wielu małych grup, które mimo usilnych starań nie zaistniały szerzej w życiu publicznym aż do roku 1989. Do tego czasu w kraju wschodniemieckim panował status quo, w czym dużą rolę odgrywała potężna struktura sił bezpieczeństwa.

Przełomem okazała się wiosna 1989 r. Najpierw szerokim echem odbiły się wydarzenia w Polsce, a następnie okazało się, że majowe wybory komunalne w NRD zostały sfalszowane. Po wystąpieniach Przewodniczącego Rady Państwa Ericha Honeckera, który m.in. popierał reżim Ceaucescu w Rumunii, społeczeństwo zdało sobie sprawę, że nie może liczyć na zmianę kursu politycznego przez władze. Równie ważnym wydarzeniem mającym miejsce w maju tego roku stało się jednak zdemontowanie przez władze węgierskie muru z drutu kolczastego na granicy z Austrią, co spowodowało emigrację 110 tys. Niemców wschodnich do RFN.

W tym czasie coraz odważniej o potrzebie zburzenia muru mówili zachodni politycy, m.in. prezydent USA George Bush. Jednocześnie nastąpiło ocieplenie stosunków między ZSRR a RFN z kolei NRD zaczęła znajdować się w izolacji. Na Zachodzie trwała zmasowana propaganda przeciw państwu socjalistycznemu. Kraj stanął w obliczu demokratycznych

---

⁵¹ Ibidem, s. 281.

⁵² Ibidem, s. 289.

⁵³ Centkowska A., 2005, *Mur berliński. Od podziału do jedności Niemiec*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s.19.

⁵⁴ Ibidem, s. 23.

manifestacji, które objęły Lipsk, Drezno, Berlin Wschodni oraz inne miasta. Pomimo brutalnego ich tłumienia z polecenia Honecker przynosiły one pewne efekty. Radzieckie wojsko nie zareagowało, a w kierownictwie partii rządzącej doszło do zmian. Odwołano sekretarza generalnego partii i powołano na to stanowisko Egon Krenza. Przesilenie nastąpiło 9 listopada. Wtedy to władze NRD ogłosiły pozwolenie na swobodne przekraczanie granicy z Niemcami Zachodnimi. Wieczorem Mur Berliński runął a tysiące berlińczyków zaczęło spontanicznie tworzyć kolejne przejścia.

Wieczorem 10 listopada w Urzędzie Kanclerskim w Bonn odbyła się narada najważniejszych osób w RFN. Kohl rozmawiał także telefonicznie z prezydentem Bushem oraz premier Margaret Thatcher. Podczas rozmów rządzący doszli do wniosków, że wszelka współpraca gospodarcza obu państw niemieckich musi zostać poprzedzona zdecydowanymi reformami w NRD.

Proces zjednoczenia Niemiec rysował się jednak wówczas jako trudna i skomplikowana operacja. Między oboma państwami występowały wyraźne dysproporcje pod względem gospodarczym, ekonomicznym czy politycznym. Istotną rolę w udanym połączeniu odegrały niewątpliwie przemiany wewnętrzne w NRD⁵⁵. Już od lata 1989 r. trwało stopniowe załamywanie się starych struktur systemu politycznego. Większość społeczeństwa wolała postawić na sprawdzone już struktury w RFN i stamtąd oczekiwać pomocy. Koalicyjny rząd Hansa Modrowa, powołany 18 listopada 1989 r., przystąpił jednak do procesu reformacji kraju. Planowano podnieść produkcję towarową, polepszyć zaopatrzenie ludności, uporządkować budżet oraz aktywizować handel zagraniczny. W rzeczywistości celem nadrzędnym stało się utrzymanie samodzielności i suwerenności NRD⁵⁶. Nie dopuszczano myśli o zjednoczeniu, a Egon Krenz wprost mówił o potrzebie istnienia dwóch państw niemieckich. Sytuacja zaczęła się jednak rozwijać dynamicznie. Powołano komisję do przygotowania zmian w prawie wyborczym i konstytucji NRD. W wyniku jej działania w areszcie domowym znalazł się m.in. Erich Honecker. W grudniu Izba Ludowa wykreśliła z konstytucji zapis o kierowniczej roli SED (Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec) oraz zdecydowała o rozwiązaniu *STASI* – urzędu bezpieczeństwa.

W zjednoczeniu Niemiec większą wagę miały jednak działania RFN. Helmut Kohl przedstawił 28 listopada 1989 r. w Bundestagu dziesięciopunktowy plan zjednoczenia. Wyraził w nim przekonanie o osiągnięciu zakładanego celu oraz przedstawił dwie strategie połączenia – współpraca z NRD oraz wbudowanie tego zjednoczenia w porządek międzynarodowy⁵⁷. Rząd wschodnich Niemiec uznał koncepcje Kohla za mało prawdopodobne do realizacji. W dniach 19-20 grudnia 1989 r. doszło w Dreźnie do spotkania przywódców obu państw – Modrowa i kanclerza RFN. Zdecydowali oni o współpracy przy tworzeniu *wspólnoty traktatowej*, otwarciu Bramy Brandenburskiej, ogłoszeniu amnestii dla więźniów politycznych czy ułatwieniu obywatelom RFN podróży do NRD w okresie świąt Bożego Narodzenia⁵⁸. Niemcy Zachodnie wpływały również na kampanię przed zbliżającymi się wyborami do Izby Ludowej. W NRD doszło, przy poparciu partii RFN, do znacznego przegrupowania sił politycznych⁵⁹. Większość wyborców opowiedziała się za ugrupowaniami rządzącymi w RFN, a tym samym za przyspieszeniem procesu zjednoczeniowego⁶⁰.

Na przewodniczącą Izby Ludowej wybrano 5 kwietnia 1990 r. Sabine Bergmann-Pohl, która łączyła tę funkcję ze stanowiskiem tymczasowej głowy państwa. Parlament na pierwszym posiedzeniu zniósł Radę Państwa oraz wykreślił z preambuły konstytucji

⁵⁵ Cziomer E., 2006, *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*, Neriton, Warszawa, s. 325.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Teltschik H., 1992, *329 dni...*, Panda, Warszawa, s. 50.

⁵⁸ Cziomer E., 2006, *Historia Niemiec...*, Neriton, Warszawa, s. 329.

⁵⁹ Ibidem, s. 333.

⁶⁰ Centkowska A., 2005, *Mur berliński...*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 48.

sformułowanie, że NRD *jest socjalistycznym państwem robotników i chłopów i kształtuje rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne*⁶¹. Koalicję utworzyły CDU/DSU/DA oraz SPD i liberałowie, a premierem powołanego rządu został Lothar de Maiziere z CDU (Unii Chrześcijańsko – Demokratycznej).

Po kilku miesiącach negocjacji, 18 maja 1990 r., doszło do ratyfikowania pierwszego traktatu zjednoczeniowego – układu o ustanowieniu unii walutowej, gospodarczej i społecznej. Układ państwowy NRD-RFN wszedł w życie 1 lipca 1990 r.⁶². Ustanowiono nadzór Niemieckiego Banku Federalnego nad wprowadzoną w całych Niemczech marką, podstawą stała się społeczna gospodarka rynkowa z prywatną własnością oraz swobodą przepływu kapitału. Ważnym wydarzeniem było także podpisanie pierwszego ogólnoniemieckiego układu wyborczego 3 sierpnia 1990 r.

Najbardziej skomplikowane były prace nad traktatem zjednoczeniowym. Na posiedzeniu nadzwyczajnym z 23 sierpnia 1990 r. Izba Ludowa przyjęła kompromisowy wniosek o przystąpieniu NRD do *obszaru obowiązywania UZ*⁶³ *zgodnie z artykułem 23 UZ z ważnością od 3 października 1990 r.*⁶⁴. Traktat zjednoczeniowy podpisano 31 sierpnia w Berlinie Wschodnim. Wszedł on w życie 3 października i tą datę uznaje się za ostateczne połączenie dwóch państw niemieckich. Dzień ten ustanowiono świętem narodowym, a stolicą Niemiec został ponownie Berlin.

W procesie jednoczenia germańskiego państwa nie można pominąć aspektów zewnętrznych. W działaniach międzynarodowych istotny wpływ wywarła dyplomacja RFN, która stosunkowo szybko uzyskała przychylną większość partnerów zachodnich oraz ZSRR. Gorbaczow podczas spotkania z Kohlem w Moskwie 10 lutego 1990 r. potwierdził, że o losie Niemców mają prawo decydować sami Niemcy⁶⁵. Połączenie państw niemieckich miało jednak szerszy wymiar. Przedstawiano je jako akt zakończenia *zimnej wojny* oraz przezwyciężenia podziału Europy. W dodatku nowe Niemcy stawały się dużym i silnym państwem na starym kontynencie. Obawiano się zatem zaburzenia ładu. Niezbędne okazało się zorganizowanie konferencji w tej sprawie. Zgodzono się na koncepcję rozmów 2+4, które miały obejmować RFN, NRD oraz cztery mocarstwa: USA, Wielką Brytanię, Francję i ZSRR⁶⁶. Ich przedstawiciele spotkali się w trzech etapach: w Bonn 5 maja, w Berlinie 22 czerwca oraz w Paryżu 17 lipca 1990 r. Poruszano głównie kwestie granic w Europie oraz pełnej suwerenności Niemiec.

Zjednoczenie Niemiec było procesem niezwykle dynamicznym. Przebiegało w zbyt dużym pośpiechu, a przez to nie uwzględniało w pełni odmienności obu państw. Załamanie gospodarcze, jakie dotknęło wówczas NRD, wywołało nieład społeczny i ekonomiczny. Jego oznaki są widoczne do dziś, a efektem tych działań było powstanie pewnego rodzaju muru psychologicznego⁶⁷. We wschodnich Niemczech zainwestowano miliardy marek, ale mieszkańców tych obszarów nie nauczono żyć według nowych schematów.

Integracja Europy

Przemiany polityczne w Europie z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku miały duży wpływ na dalsze losy kontynentu. Rozpad *żelaznej kurtyny* i Bloku Wschodniego położył kres dwubiegunowości Starego Kontynentu. Ta diametralna zmiana sytuacji postawiła państwa na Zachodzie przed nowymi wyzwaniami oraz stworzyła szansę na pełną integrację.

⁶¹ Cziomer E., 2006, *Historia Niemiec...*, Neriton, Warszawa, s. 335.

⁶² Ibidem, s. 339.

⁶³ Ustawa Zasadnicza.

⁶⁴ Ibidem, s. 343

⁶⁵ Centkowska A., 2005, *Mur berliński...*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 47.

⁶⁶ Ibidem, s. 50.

⁶⁷ Ibidem, s. 53.

Po upadku Imperium Sowieckiego istotnym problemem stała się kwestia Niemiec Wschodnich. NRD należało do dwóch organizacji antagonistycznych względem RFN – Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej oraz Układu Warszawskiego. Obie zostały jednak rozwiązane w połowie 1991 r. Zjednoczone Niemcy zaczęły uczestniczyć w strukturach NATO, a ułatwił to stosunek Gorbaczowa, który już wcześniej oceniał, że *są dwa państwa niemieckie (...) i każde może wnosić swój wkład do sprawy Europy i świata*⁶⁸. Włączenie NRD do Wspólnoty Europejskiej budziło jednak pewne obawy. Połączone Niemcy stawały się potężnym państwem, mocarstwem w skali europejskiej. Z drugiej strony Niemcy Wschodnie już wcześniej stanowiły *niewidzialnego członka Wspólnoty*. W Traktatach rzymskich ustanawiających Europejską Wspólnotę Gospodarczą zezwolono na swobodę handlu między państwami niemieckimi. Znacznie ułatwiło to wcielenie terenów NRD bez potrzeby rewizji traktatów, jak uznała Rada Europejska 28 kwietnia 1990 r. w Dublinie.

Uwolnienie się państw Europy Wschodniej spod radzieckiej kontroli bardzo szybko spowodowało rozbudzenie w nich chęci akcesji do Wspólnoty. Na Zachodzie generalnie zgadzano się, że poszerzenie to właściwy krok. Mimo tego nierzadko pojawiały się głosy obaw przed włączeniem do struktur słabo rozwiniętych i do niedawna socjalistycznych krajów. Prawo jednak jasno mówiło, że członkiem Unii Europejskiej może zostać każde państwo europejskie przestrzegające zasad *wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego*⁶⁹. W 1993 r. Unia, podczas szczytu w Kopenhadze, przyjęła zasadę oferowania pełnego członkostwa. Potencjalni kandydaci musieli spełnić tzw. Kryteria kopenhaskie⁷⁰, czyli m.in. stabilną demokrację, gospodarkę rynkową czy zdolność sprostaną siłom rynkowym UE.

Jako pierwsze z oficjalnymi wnioskami o członkostwo w Unii wystąpiły Polska i Węgry wiosną 1994 r. W grudniu tego samego roku UE przyjęła *strategię przedakcesyjną* dla państw kandydujących z Europy Środkowej i Wschodniej. Kolejnym ważnym punktem było podpisanie traktatu amsterdamskiego w 1997 r. Miał on przygotować Unię do rozszerzenia. W roku następnym uznano, że Czechy, Estonia, Węgry, Słowenia oraz największy z tych krajów, Polska dokonały wymaganego postępu⁷¹. Wkrótce rozpoczęto z nimi negocjacje (wśród nich znalazł się także Cypr). W roku 2000 do tej grupy dołączono kolejne państwa: Bułgarię, Łotwę, Litwę, Rumunię, Słowację i Malte.

Ostatecznie negocjacje z 10 krajami (poza Bułgarią i Rumunią) zakończono w grudniu 2002 r. podczas szczytu w Kopenhadze. Dawni dysydenci z Europy Środkowo-Wschodniej (z polskiej strony byli to Bronisław Geremek, Jacek Kuroń, Tadeusz Mazowiecki i Adam Michnik) wystosowali do uczestników tego zjazdu apel, w którym konstatowali: *Apelujemy, aby sprawa zjednoczonej, solidarnej i demokratycznej Europy, o którą walczyliśmy przez dziesiątki lat, płacąc nieraz wysoką cenę, nie została zredukowana wyłącznie do żmudnych negocjacji, aby ta wielka idea nie przegrała z interesami grupowymi i lokalnymi. (...) Niech zaufanie, jakie w Was pokładaliśmy w najczarniejszych chwilach dyktatury, znajdzie godne potwierdzenie. Przywróćcie historyczny wymiar zjednoczeniu, które ma się dokonać i o którym marzyliśmy – Wy i my*⁷². Wcześniej, 26 lutego 2001 r., podpisano jeszcze Traktat nicejski określający sposób funkcjonowania rozszerzonej Unii Europejskiej. Traktat akcesyjny parafowano w Atenach 16 kwietnia 2003 r., a oficjalne przystąpienie

⁶⁸ Ibidem, s. 143.

⁶⁹ Pinder J., Usherwood S.; tł. J. Sawicki, 2009, *Unia Europejska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 137.

⁷⁰ Mayhew A.; tł. Gliška B., Pógrabia K., 2002, *Rozszerzenie Unii Europejskiej: analiza negocjacji akcesyjnych z państwami kandydującymi z Europy Środkowej i Wschodniej*, Departament Komunikacji Społecznej i Informacji Europejskiej, Warszawa, s. 16.

⁷¹ Pinder J., Usherwood S.; tł. J. Sawicki, 2009, *Unia Europejska*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 141.

⁷² Łaptos J., Prażuch W., Pytlarz A., 2003, *Historia ...*, Albatros, Kraków, s. 190.

10 kandydatów nastąpiło 1 maja 2004 r. W roku 2007 do Wspólnoty dołączyły Bułgaria i Rumunia, a następnie w 2013 r. Chorwacja.

Tak duże rozszerzenie UE na wschód musiało spowodować reakcję Rosji. Szczególnie istotne było tu przyłączenie państw wchodzących do niedawna w skład Związku Radzieckiego – Litwy, Łotwy, Estonii. Po rozszerzeniu w 2004 r., między Federacją a Wspólnotą wzrosła, i nadal rośnie, dysproporcja ekonomiczna. PKB Rosji tuż po rozbudowaniu UE wynosiło zaledwie 4 % PKB unijnego⁷³. Obie strony stają się jednak od siebie zależne w stosunkach handlowych, szczególnie jeśli wziąć pod uwagę eksport surowców energetycznych. Największe znaczenie w tym obrocie mają właśnie nowe kraje Unii. Jeszcze przed rozszerzeniem, Rosja zapewniła sobie z nimi umowy na dostarczanie surowców. Polityka otwarcia na Zachód, prowadzona przez prezydenta Putina, zacieśnia kontakty z całą Wspólnotą. Na szczycie Unia – Rosja 21 maja 2004 r. przyjęto szereg dokumentów dotyczących kwestii energetyki, bezpieczeństwa, polityki migracyjnej, nauki czy kultury. Właśnie dialog energetyczny ma niezwykle istotne znaczenie dla wspólnych interesów⁷⁴. Kraje UE stają się coraz bardziej zależne od sprowadzanego z Rosji gazu i ropy naftowej. Z drugiej jednak strony Federacja, posiadając niewątpliwy atut w postaci surowców, wykorzystuje dobrą koniunkturę, by wzmocnić swoją pozycję wobec państw europejskich. To natomiast budzi obawy co do przyszłości wzajemnych relacji. W stosunkach tych wyraźnie dostrzegalna jest asymetria pod względem gospodarczym.

Obecne stosunki Unii Europejskiej z Rosją są nadal skomplikowane⁷⁵. Mimo pogłębiania relacji gospodarczych, napięcia budzi kwestia dalszego rozszerzania Wspólnoty. Polityka w tym aspekcie nie została jeszcze ostatecznie określona. Rosję niepokoi natomiast perspektywa rozszerzania wpływów Unii na terenie WNP. Dlatego tak istotne jest kształtowanie współpracy przygranicznej. Federacja wyraża zainteresowanie zbliżeniem się do UE, o czym świadczy choćby powołanie w 2001 r. *Komitetu Rosji w Zjednoczonej Europie*, stanowiącego forum dla dyskusji.

Rosja to dziś nadal potężne państwo w Europie oraz na świecie. Zacieśnianie z nią relacji przez Unię jest niezbędne do dalszego pogłębiania integracji kontynentu. Unia Europejska także opracowuje plany dotyczące rozwoju współpracy z Europą Wschodnią. Skupiają się one nie tylko na bilateralnych stosunkach z Rosją, ale obejmują ponadto Europejską Politykę Sąsiedztwa (ENP), dotyczącą Białorusi, Ukrainy i Mołdawii.

Duży wpływ na kształtowanie relacji Unii ze wschodnimi sąsiadami wywarły Niemcy, które objęły prezydencję w Radzie Unii Europejskiej w pierwszej połowie 2007 r. W swojej propozycji (nazwanej *Ostpolitik*) postulowały głównie zacieśnianie politycznych i gospodarczych związków z Rosją. Planowano wspomagać przez to przemiany demokratyczne w Federacji Rosyjskiej. W stosunku do dalszego rozszerzania UE, Niemcy zajmowały sceptyczną postawę⁷⁶. Niemieckich planów nie udało się jednak w pełni zrealizować. Spowodował to głównie sprzeciw państw z południa Europy, które znalazły się w kryzysie gospodarczym i politycznym. Unia prowadzi zatem dziś politykę wspierania w równym stopniu modernizacji w Europie Wschodniej i w basenie Morza Śródziemnego.

Kierunek kształtowania się stosunków unijno-rosyjskich pozostaje kwestią otwartą. Rosja domaga się wprowadzenia relacji partnerskich zamiast permanentnego wymuszania przemian i dostosowywania się do standardów europejskich. Unia natomiast nie wyraża gotowości na zmianę tego stanowiska. Istotny będzie rozwój sytuacji w państwach położonych na obszarze wspólnego sąsiedztwa Rosji i UE. Najważniejsze dla dalszych losów

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem, s. 71.

⁷⁵ Pinder J., Usherwood S.; tł. J. Sawicki, 2009, *Unia...*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, s. 147.

⁷⁶ Ibidem, s. 228.

integracji Europy będą przemiany w krajach Europy Środkowej⁷⁷. Odbývająca się w nich transformacja gospodarcza oraz obrona polityka zagraniczna wpłynę na przyszłe stosunki międzynarodowe na kontynencie.

Podsumowanie

Polityczne przemiany w krajach europejskich w latach 1985-1991 wywarły istotny wpływ na dalsze stosunki międzynarodowe na kontynencie. Obalenie systemu komunistycznego i procesy demokratyzacji poszczególnych państw stworzyły szansę na pełną integrację Europy. Ewolucje polityczne na całym kontynencie uwarunkowane zostały procesami zapoczątkowanymi przez Michaiła Gorbaczowa w Związku Radzieckim. Dążenie do odnowy, zreformowania starych, zużytych mechanizmów władzy, w dalszej perspektywie doprowadziły do rozpadu imperium. Rosyjska *pieriestrojka* miała poważne skutki w całym Bloku Wschodnim. Pozostałe kraje socjalistyczne nie tyle rozpoczęły wówczas walkę o demokrację, co uwierzyły w jej powodzenie.

Najistotniejsze przemiany, poza ZSRR, odbywały się w dwóch państwach – Polsce i Niemieckiej Republice Demokratycznej. PRL była największym krajem, poza Związkiem Radzieckim, po wschodniej stronie *żelaznej kurtyny* i to właśnie tutaj rozpoczęło się wypieranie komunizmu. Obrady *Okrągłego Stołu* przeszły do historii jako symbol pokojowego obalenia totalitaryzmu, rewolucji bez ofiar. Rozwój sytuacji w NRD w latach 1989-1990 miał niezwykle dynamiczny charakter. Niemcy gwałtownie przystąpili do zniszczenia Muru Berlińskiego. Następnie starano się scalić dwa obszary o zupełnie różnym poziomie rozwoju gospodarczego – RFN i NRD. W prawnym i politycznym wymiarze uporano się ze zjednoczeniem stosunkowo łatwo. Trudniejszy był aspekt ekonomiczny, w którym nadal występują dysproporcje.

Procesy polityczne z lat 1985-1991 w Europie Wschodniej zbiegły się w czasie z pogłębiającą się integracją na Zachodzie. Zacieśniano związki między krajami Wspólnoty Europejskiej. Wkrótce po rozpadzie Bloku Wschodniego Unia rozpoczęła negocjacje akcesyjne z byłymi państwami komunistycznymi. Włączenie ich do Wspólnoty nastąpiło w roku 2004 po długich pertraktacjach oraz początkowej niechęci dawnych członków UE. Ta pewnego rodzaju ingerencja na tereny dawnych wpływów ZSRR wymusiła określenie stosunków UE z Rosją.

Europa to obecnie kontynent o dużym potencjale ekonomicznym oraz społecznym co stwarza spore możliwości rozwoju. Poszerzenie Unii Europejskiej do 28 członków znacznie zwiększyło jej siłę gospodarczą. Powstały również nowe możliwości i szanse na wykorzystanie większego rynku. Swobodny przepływ kapitału stworzyły niepowtarzalną szansę na przekształcenie zjednoczonej Europy w mocarstwo porównywalne ze Stanami Zjednoczonymi. Trudno pominąć w tym temacie znaczenie przemian politycznych w latach 1985-1991. Bez zlikwidowania *żelaznej kurtyny* nadal Stary Kontynent byłby sztucznie podzielony na dwa wrogo nastawione bloki, między którymi rosłyby dysproporcje.

Literatura:

- Centkowska A., 2005, Mur Berliński. Od podziału do jedności Niemiec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
Codogni P., 2009, Okrągły stół, czyli Polski Rubikon, Prószyński i S-ka, Warszawa.
Czajowski A., 2001, Demokratyzacja Rosji w latach 1987-1999, Atla 2, Wrocław.
Cziomer E., 2006, Historia Niemiec współczesnych 1945-2005, Neriton, Warszawa.
Czubiński A., 2000, Historia Polski XX wieku, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
Dudek A., 2004, Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-2001, ARCANA, Kraków.
Dudek A., 2007, Historia polityczna Polski 1989-2005, ARCANA, Kraków.

---

⁷⁷ Ibidem, s. 235.

- Łaptos J., Prażuch W., Pytlarz A., 2003, Historia Unii Europejskiej, Albatros, Kraków.
- Marciniak W., 2001, Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej, ARCANA, Kraków.
- Mayhew A.; tł. Glińska B., Półgrabia K., 2002, Rozszerzenie Unii Europejskiej: analiza negocjacji akcesyjnych z państwami kandydującymi z Europy Środkowej i Wschodniej, Departament Komunikacji Społecznej i Informacji Europejskiej, Warszawa.
- Otok S., 2004, Geografia polityczna, PWN, Warszawa.
- Pinder J., Usherwood S.; tł. Sawicki J., 2009, Unia Europejska, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Smaga J., 1992, Narodziny i upadek imperium. ZSRR 1917-1991, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Stępień-Kuczyńska A., Słowikowski A., 2008, Unia Europejska a państwa Europy Wschodniej, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Teltschik H., 1992, 329 dni: zjednoczenie Niemiec w zapiskach doradcy kanclerza, Panda, Warszawa.